

ZEMĚDĚLSTVÍ V CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI ČESKÉ STŘEDOHOŘÍ

ŠÁRKA KOPECKÁ

Ing. ŠÁRKA KOPECKÁ

Pracuje jako zemědělec v Agentuře ochrany přírody ČR, RP Správa CHKO České středohoří. Věnuje se též problematice starých odrůd ovocných stromů.

OHLÉDNUTÍ ZA HISTORIÍ

Krajina Českého středohoří byla od nepaměti spojena se zemědělstvím. Pohlédneme-li do nedávné minulosti, před zraky nám vyvstanou rozsáhlé plochy polí lemované ovocnými stromy a mezemi, na úpatích kopců pasoucí se stáda ovcí a krav, údolí Labe zdobené vinicemi a ovocnými sady, zlátnoucí chmelové šišťice na Lounsku a Liběšicku. Ne nadarmo je krajina Českého středohoří nazývána „zahradou Čech“. Když vedle sebe položíme historické letecké snímky z roku 1938 a současné letecké snímky, máme ukázkovou učebnici experimentu člověka s krajinou. Ale vraťme se zpět do krajiny Českého středohoří, a to do období roku 1976, kdy zde byla 12. dubna zřízena Chráněná krajinná oblast o výměře 1063 km². Tehdejší ochrana přírody působila pod Ministerstvem kultury a měla spíše doporučující formu. Maloplošná chráněná území, často začleněná do běžného obhospodařování, byla převáděna do extenzivního režimu, což často vedlo k úplnému zákazu pastvy v rezervacích. Vzhledem k intenzivně obdělávanému okolí to byl

krok k posílení diverzity území. S čím se ovšem nepočítalo, byla změna hospodaření vlivem politických událostí. Přestože se v 90. letech 20. století podařilo legislativně posílit ochranu přírody, v krajině Českého středohoří nastal výrazný útlum zemědělského hospodaření. Zatímco ještě na počátku 80. let se např. na Rané prohánělo tisícíhlavé stádo ovcí, v devadesátých letech zde nebylo žádné. Útlum zemědělství citelně zasáhl zejména oblast Verneřicka a Chvojenska. Ladem zde zůstala ležet i orná půda a části krajiny Českého středohoří začaly nabírat rumištní podobu. V roce 2000 bylo na území Českého středohoří pouze několik stád ovcí (Lounsko jedno padesátihlavé stádo). Naději přinesly první dotační tituly Ministerstva životního prostředí, které podpořily stávající zemědělské subjekty. Zemědělství na travních porostech a částečně i na orné půdě v tento čas mělo spíše extenzivní charakter.

POD KŘÍDLY EVROPSKÉ UNIE

Vstupem do Evropské unie se škála dotačních programů pro zemědělce rozšířila.



Pastva ovcí a koz v PR Čičov. Foto Šárka Kopecká



Pastvina skotu - sad ve Vrahožilech. Foto Šárka Kopecká

Krajina Českého středohoří začala být ve svých zanedbaných částech znovu obhospodařována a docházelo k navyšování pasoucích se stád, zejména skotu. S dotační podporou začalo přibývat zemědělských subjektů a vzrůstal tlak na využívání krajiny. Extenzivní hospodaření začalo v některých částech nabývat na intenzitě. Výrazně vzrůstal podíl pastvin skotu, objevily se energetické plodiny a rychle rostoucí dřeviny. Právě v této době začal vzrůstat nátlak na výklad zákona o ochraně přírody a krajiny, zejména na orné půdě a ve druhé zóně ochrany přírody. Problematické se ukázalo dokazování používání biocidů na území I. a II. zóny ochrany přírody, které zákon zakazuje. Ochrana přírody nebyla připravena na důkazní proces, a tak dobře myšlená formulace zákona se stala v praxi těžce uchopitelnou. Taktéž zonace území CHKO doznala od doby vyhlášení změn. Na znovu obhospodařovaných územích (stepní trávníky, podmáčené louky) se objevily cenné druhy a území zařazená do IV. zóny se rok od roku přibližovala lokalitám se zvýšenou ochrannou. Jejich hodnotu se podařilo částečně ochránit sítí Natura 2000. Nicméně pro jejich cennost je nebylo možné obhospodařovat klasickým hospodařením a prostředky uvolňované Ministerstvem životního prostředí byly omezené. Dotační politika zemědělství sice upravila své programy a umožnila lepší škálu nadstavbových titulů v rámci obhospodařování krajiny, nicméně též zpřísnila kontrolu plnění podmínek dotačních titulů. Jen těžko

lze stanovit, kde nastal problémový zlom ve výkladu hospodaření. Kontrolní orgány Ministerstva zemědělství poukázaly např. na neakceptovatelnost stromů na obhospodařovaných zemědělských plochách a zemědělci si s tím poradili v rámci svých povah. Z krajiny Českého středohoří začaly mizet skupiny dřevin uprostřed obhospodařovaných ploch, rozebíraly se plužiny a meze, či se masivně kácely rozsáhlé plochy porostů dřevin s charakterem již lesních společenstev. Stromy na obvodu půdních bloků byly z jedné strany ořezány, aby se zemědělské stroje dostaly až ke kmenům. Nekompro-

misní kontroly tak donutily zemědělce likvidovat ekotonová stanoviště. Zdálo se, že právě výše uvedené dění v krajině bylo dostatečným signálem, že dotační programy prioritně určené na podporu druhové diverzity, mohou mít přesně opačný účinek. Za dveřmi bylo nové dotační období, které mohlo situaci změnit. Bohužel nezměnilo, nicméně alespoň u dřevin začalo svítat na lepší časy a byly zařazeny do tzv. krajinných prvků v rámci dotačních titulů Programu rozvoje venkova. Již tento název - krajinné prvky - vnesl zmatek do zažitě terminologie definované zákonem o ochraně přírody a krajiny. Nezbyvá než věřit, že terminologie byla zvolena v dobrém úmyslu. Vysvětlujte laikům rozdíl mezi legislativně definovaným významným krajinným prvkem a krajinným prvkem v rámci dotačního titulu. Veřejnost je schopna rozlišovat pouze velké rozdíly. A po pravdě, v současnosti zná více lidí krajinné prvky v rámci dotačních programů, než ty chráněné legislativou, výjimkou je snad jen mokřad.

SVÍTÁ NA LEPŠÍ ČASY?

Právě mokřad je novinkou v současném pětiletém dotačním období, ale ani on ještě nemá vyhráno. Definice mokřadu je velmi široká a jeho vymezení v krajině se potýká s názorovými rozdíly ministerstev a možná i ochrany přírody samotné. Zejména, když řada mokřadů vzniká na nefungujících melioračních soustavách. A zas tu stojíme před otázkou: co vlastně chceme? Ochrana přírody jásá, že louky



Lounsko pohled z vrchu NPR Oblík na PR Milá. Foto Šárka Kopecká



EVL Křížové vršky, Malý vrch, Šibeník před navrácením pastvy. Foto Šárka Kopecká

a pole se navracejí ke svému původnímu režimu. Ministerstvo zemědělství odmítá mokřady na nefunkčních melioračních soustavách podporovat (jedná se o umělý prvek) a kontrolori Ministerstva zemědělství je při revizích vylučují z dílů půdních bloků jako nezpůsobilé. A co na to zemědělec? Upraví vývěr jako napajedlo pro dobytek, když už na něj nemůže čerpat dotace. Jen menšina zasvěcených se rozhodne využít vývěru a vybudovat tůň na loukách, mimo pastviny. Jsou si totiž vědomi fungování mikroklimatu lokality, které se odrazí také na kvalitě jejich pozemků a výnosů z nich. Ale zpět k problematice zemědělství v krajině Českého středohoří. I zde se promítá skutečnost, že trh ovládl způsob hospodaření. Část druhově bohatých pastvin je stabilně přetížena (takže již mají charakter základního titulu), zatímco na jiné sotva zbloudí skot či ovce (pasevní deník vyřeší vše). Pastviny se staly bolavou částí dotačního systému, protože jsou převážně výdělečným podnikem, nikoliv jedním ze způsobů údržby krajiny a navíc jsou v rámci dotací nejobtížněji kontrolovatelné. Naději by mohlo přinést nové dotační období, pokud by byl dostatek času na provedení revize krajiny a předjednání změn se zemědělci. Věřte, není trapnější chvíle, než přijet na louku, kde jste na základě poskytnutých podkladů vymezili titul ochrana modrásků a zjistit, že tam neroste jediný krvavec. Pokud nechceme přidat další hřebíček do rakve druhové diversity dotova-

né z prostředků Evropské unie, je potřeba provést změny nejen v nastavení titulů, ale též v pořizování dat. Možná by stálo za úvahu zamyslet se, zda chrlené množství mapovaných dat není někdy na úkor jejich kvality a zda přináší území skutečně požadované informace. Ukázkou přírodních změn je např. chřástal, který si dovoluje hnízdit mimo plochy vymezené dotačním titulem a často i mapovatelem a čeká, jak na to zareaguje zemědělec či ochrana přírody. Ale pojďme se na chvíli odpoutat od travních porostů a podívat se také na ornou půdu, která je bohužel stále na okraji zájmu. Z vymapovaných lokalit s čejkou se ve Středohoří nepodařilo vykomunikovat ani jednu, kterou by zemědělci využili v rámci dotací. Plochy s čejkou jsou tak závislé na množství srážek, kdy se zemědělcům nevyplatí podmáčené části orat. Taktéž orání až na okraj, vede k likvidaci mezí a ztrátě cenných stanovišť. Žel na vyjednávání o těchto hodnotách krajiny ochrany přírody nezbývá časový prostor. A tak se hasí jen to, co momentálně ochrannářsky hoří. Třeba zpětné rozorávání travních porostů zatravněných z dotačních titulů, které ovšem v evidenci katastru nemovitostí jsou stále vedeny jako orná půda. Louky, mnohdy i druhově bohaté, jsou po 15 letech jednoho dne rozorány a osety vojtěškou. Třetina zemědělců totiž hospodářské pouze na dotace, které se pro ně staly výhodným zdrojem zisků, a v tomto směru krajinu Českého středohoří drancuje. Vyjednávání

s nimi ohledně managementů je složité a dost často se pohybuje na hranici legislativní zkušenosti obou stran. Další třetina zemědělců zde hospodářské proto, že stát podporuje zemědělství a v podstatě jim tolik nevádí, že budou muset nějakou louku sekat později, hlavně když bude dostatek sena a nějaká ta pastvina pro hospodářská zvířata. Právě tato skupina je ovlivnitelná diskusí nad hospodařením a je schopná přistoupit na kompromis nebo od svého záměru úplně ustoupit. Zbylá třetina zemědělců hospodářské pro krajinu a poskytované dotace využívají k jejímu tvarování. Často přiznávají, že hospodářské tak, aby farma byla samostatná, a dotace berou jako bonus pro rozvoj farmy. Na jejich pozemcích najdete obnovené cesty, vysazená stromořadí, tůně, rybníky či jiné zemědělské sny, které se rozhodli zrealizovat. Právě oni mají zájem o faremní plány, agrolesní systémy a pozemkové úpravy. Není problém pro ně osít obilí pro sysla nebo neposekat část pole, když v obilí zahnízdí moták. Nepotřebují si na nic hrát, protože vědí, že tak, jak se budou chovat k přírodě oni, bude se ona chovat k nim. A právě tato třetina je nadějí pro krajinu Českého středohoří. S nimi lze krajinu nejen udržovat, ale také tvořit.